

Het lerarenregister en de betekenis van leren op de werkplek

W. Admiraal

In de afgelopen 15 jaar zijn in Pedagogische Studiën empirisch onderzoek en discussiebijdragen verschenen over het beroep van docent, werkomstandigheden van docenten en allerlei vormen van professionalisering van docenten met de werkomgeving als primaire leeromgeving. Deze laatste groep publicaties, vallend onder de noemer werkplekleren, informeel leren of niet-intentioneel leren door leraren, vormt een bron van informatie die relevant is voor het nader invullen of verder uitbreiden van professionaliseringsactiviteiten in het lerarenregister. Een van de belangrijkste kritieken op het instellen van het lerarenregister betreft het aanbod van professionaliseringsactiviteiten die kunnen worden geregistreerd voor het lerarenregister. Dat aanbod richt zich op nascholing en formeel leren (zie ook Inleiding op dit themanummer). Informeel leren op de werkplek krijgt geen aandacht, terwijl er voldoende empirische evidentie is dat leren op de werkplek bevorderlijk is voor de verdere ontwikkeling van leraren. Voor dit themanummer zijn zeven artikelen over het leren van leraren op de werkplek geselecteerd, die vanaf 2001 in Pedagogische Studiën zijn gepubliceerd.

In de discussiebijdrage van Verloop en Kessels (2006) bespreken de auteurs ontwikkelingen rond het opleiden en leren van professionals in onderwijs en bedrijfsleven. In hun overzicht komen verschillende thematieken aan bod, die zijn gerelateerd aan leren op de werkplek en in de huidige schoolpraktijk veel aandacht krijgen, zoals het leren van en met collega's in professionele leergemeenschappen. Overigens geven Vandenberghen en Kelchtermans (2002) al eerder aan dat professionele leergemeenschappen een vruchtbare context vormen voor de professionele ontwikkeling van leraren. Zij baseren zich daarbij vooral op Amerikaans onderzoek van rond de eeuwwisseling. Verloop en Kessel eindigen hun betoog met een drietal slotopmerkingen. Ten eerste noemen de auteurs een toename in

onderzoek naar leren op de werkplek, waarin zij in eerste instantie een nadruk op het ontwerp en de didactiek van cursussen en trainingen constateren, maar vanaf eind jaren 90 van de vorige eeuw ook onderzoek met de werkomgeving als primaire leeromgeving. Ten tweede vragen de auteurs aandacht voor inhoudelijk verdiepend onderzoek naar reflectie- en leerprocessen in de authentieke werkomgeving. Ten derde zetten de auteurs kanttekeningen bij een te brede uitwaaiering van thematieken en aanpakken van onderzoek naar leren op de werkplek, die een gedegen kennisopbouw van het domein zouden bemoeilijken.

In de tweede bijdrage presenteert Kwakman (2001) een deel van de resultaten uit haar proefschrift over professionalisering op de werkplek in het voortgezet onderwijs. Zij bespreekt de resultaten van een vragenlijststudie bij 542 docenten in het voortgezet onderwijs en onderscheidt drie soorten professionele activiteiten die zijn gericht op (verdere) professionalisering van docenten: 1) Taakverbreding (uitvoeren van niet-lesgevendende taken), 2) Professionele verbreding (informerend, experimenterend en reflecterend met als doel professioneel functioneren te verbeteren) en 3) Vakdidactische toepassing (activiteiten gericht op voorbereiden van en didactiek in de les). Tevens relateert de auteur individuele kenmerken van docenten en factoren uit de werkomgeving aan deze drie soorten professionalisering. Een opvallend resultaat is dat gevoelens van autonomie (i.c. de mogelijkheid om werk en werkomstandigheden te bepalen) en participatie (i.c. zeggingskracht over het werk) niet bijdragen aan het verklaren van verschillen tussen docenten wat betreft de mate waarin zij de drie soorten professionaliseringsactiviteiten uitvoeren.

In de derde bijdrage presenteren Fukkink en Tavecchio (2007) een in scholen en nascholing veel gebruikte vorm van professionalise-

ring, de video-interactiebegeleiding (VIB). Maar deze procedure wordt tevens toegepast in collegiale consultatie, waarbij leraren bij elkaar in de les kijken en de les nabespreken. Daarmee is het in veel scholen al een soort geformaliseerde vorm van informeel leren op de werkplek geworden. In een *pre-test post-test control group design* bleken getrainde leidsters in kinderdagverblijven meer stimulerend in hun opvoedingsgedrag dan leidsters in de controlegroep, die geen training hebben gehad. Dit effect was nog steeds aantoonbaar na drie maanden. De verklaring voor dit effect lijkt te zitten in een verschil in verbaal en non-verbaal gedrag van de leidsters in hun interacties met de kinderen. De auteurs geven aan dat VIB uitgebreid zou kunnen worden met meer pedagogische gedragingen, waarbij richting gegeven kan worden door een model of kijkkader.

In de vierde bijdrage presenteren Seezink en Van der Sanden (2006) onderzoek naar praktijktheorieën van docenten (voorbereidend) middelbaar beroepsonderwijs, die negen maanden hadden samengewerkt in een docentwerkplaats. Zij maken daarbij gebruik van het onderscheid door Sfard (1998) in participatie en acquisitie. In dit onderzoek uit 2006 verwijst participatie naar de opvatting dat leren vooral het leren deelnemen aan bepaalde praktijken en cultuur en acquisitie naar het verwerven van nieuwe inzichten en kennis. De auteurs stellen dat de docenten in de docentwerkplaats een geïntegreerde benadering van participatie en acquisitie hanteren, waarbij zij zowel leerinhoud als leerproces, het verwerven van kennis en inzicht als het leren deelnemen aan praktijken, in hun onderwijs willen combineren.

In de vijfde bijdrage presenteren Huizinga en collega's (Huizinga, Nieveen, Handelzalts, & Voogt, 2013) een studie naar ondersteuning van drie docentontwikkelteams (DOT's) met in totaal 28 docenten uit drie scholen voor het voortgezet onderwijs. Deze DOT's hadden als opdracht leermiddelen te ontwikkelen in een specifiek project rondom het invoeren van het Europees Referentiekader voor moderne vreemde talen middels een aantal taaltaken. De auteurs onderzochten de beoogde, de geïmplementeerde en de ervaren ondersteuning van de DOT's. Tevens hebben zij de ervaren profes-

sionele ontwikkeling van de leden van de DOT's onderzocht. Wat betreft dit laatste rapporteerden de docenten geen of nauwelijks groei in hun expertise om curriculumvraagstukken op te lossen. Wat betreft de ondersteuning van DOT's bevelen de auteurs aan een goede balans te vinden in pro-actieve ondersteuning (uitleg, instructie en geven van voorbeelden) en reactieve ondersteuning die meer het proces in het team volgt en zich aanpast aan de behoeften van de docenten in het team.

In de zesde bijdrage bespreken Meijer en collega's (Meijer, Meirink, Lockhorst, & Oolbekkink-Marchand, 2010) samenwerking tussen leraren en onderzoekers in drie scholen. In deze scholen werken leraren samen met onderzoekers van buiten de school aan onderzoek naar schoolrelevante thema's. Uit interviews met de betrokken leraren en schoolleiders komt naar voren dat de onderzoekssamenwerking vooral iets opleverde voor de professionele ontwikkeling van de betrokken leraren wat betreft hun kennis van en vaardigheden in onderzoek, hun kritische houding ten aanzien van onderwijs en de onderwijspraktijk, en hun bewustwording van het handelen in de klas en intenties om dit te veranderen. Effecten voor niet-deelnemers en impact op de ontwikkeling van wetenschappelijke inzichten werden niet of nauwelijks gevonden.

In de laatste bijdrage stellen Kelchtermans en collega's (Kelchtermans, Ballet, Peeters, & Verckens, 2009) een methodiek van goede praktijkvoorbeelden voor. Zij interviewden ruim 100 docenten die deelnamen aan studiedagen waarin het uitwisselen van praktijkvoorbeelden centraal stond. Tevens werden de presentatoren van de praktijkvoorbeelden geïnterviewd. De auteurs onderscheiden drie varianten om de praktijkvoorbeelden te gebruiken: 1) oppervlakkig gebruik waarbij tips, methoden en aangereikte materialen worden overgenomen, zonder het voorbeeld zelf in zijn geheel over te nemen; 2) adoptie van het praktijkvoorbeeld en 3) integratie van het praktijkvoorbeeld waarbij het voorbeeld wordt aangepast aan kenmerken van de lokale context en/of de betrokkenen. Deze laatste vorm leidt tot meer professionele ontwikkeling dan de andere twee varianten. De auteurs onderzochten ook welke factoren bijdragen aan de

impact van praktijkvoorbeelden. Zij adviseren bij het gebruik van praktijkvoorbeelden in professionele ontwikkeling van docenten de energie te richten op een methodiek van goede praktijkvoorbeelden in plaats van het presenteren van voorbeelden van goede praktijk. Die methodiek omvat een diepgaande en rijke beschrijving van de concrete praktijk, maar ook een ontrafeling van de vraag *waarom* het in deze praktijk gaat zoals het gaat.

De artikelen in dit nummer van *Pedagogische Studiën* bieden aanknopingspunten om het leren op de werkplek onderdeel te kunnen laten zijn van professionaliseringsactiviteiten die leraren kunnen opnemen in hun lerarenregister. De laatste jaren is in Nederlandse scholen meer aandacht gekomen voor het stimuleren van een cultuur van leren en ontwikkelen. Constellaties als professionele leergemeenschappen, kenniswerkplaatsen, docentontwerpteam en vakontwikkelgroepen, maar ook activiteiten als collegiale consultatie en bij elkaar in de les kijken krijgen steeds meer een structurele plek in scholen. Dit zijn bij uitstek activiteiten waarbij de werkomgeving fungeert als een primaire leeromgeving, zoals Verloop en Kessels adviseren. Verder geeft het onderzoek van Seezink en Van der Sanden (2005) en Huizinga et al. (2013) aan dat alleen deelname aan groepen de professionele ontwikkeling van leraren onvoldoende stimuleert; ook activiteiten die zijn gericht op het verwerven van kennis en vaardigheden zijn hiervoor nodig. Ook het bij elkaar in de les kijken zou gepaard moeten gaan met het verwerven van kennis en vaardigheden, bijv. aan de hand van een kijkkader dat is ingegeven door individuele leerbehoeften of schoolspecifieke thema's (vergelijk het onderzoek naar video-interactiebegeleiding door Fukkink en Tavecchio, 2007). Een vergelijkbare conclusie kan worden getrokken over het uitwisselen van goede praktijken: het gaat niet alleen om wat die praktijken inhouden, maar ook om waarom die praktijken goede praktijken zijn (Kelchtermans et al., 2009). Al deze toevoegingen maken van een werkomgeving van leraren een primaire leeromgeving, een stimulans voor hun professionele ontwikkeling.

Literatuur

- Fukkink, R. G., & Tavecchio, L. W. C. (2007). Effecten van video-interactiebegeleiding. *Pedagogische Studiën*, 85, 55-70.
- Huizinga, T., Nieveen, N., Handelzalts, A., & Voogt, J. (2013). Ondersteuning op curriculumontwikkelexpertise van docentontwikkelteams. *Pedagogische Studiën*, 90, 4-20.
- Kelchtermans, G., Ballet, K., Peeters, E., & Verkens, A. (2009). Goede praktijkvoorbeelden als hefboom voor professionalisering? Een explorerend onderzoek naar determinanten en kritische kenmerken. *Pedagogische Studiën*, 86, 161-184.
- Kwakman, C. H. E. (2001). Leren van professionals: onderzoek naar leren-op-de-werkplek van docenten. *Pedagogische Studiën*, 78, 106-119.
- Meijer, P., Meirink, J., Lockhorst, D., Oolbekkink-Marchand, H. (2010). (Leren) onderzoeken door docenten in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën*, 87, 232-252.
- Seezink, A., & Van der Sanden, J. M. M. (2006). Lerend werken in de docentenwerkplaats: Praktijktheorieën van docenten over competentiegericht voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 82, 275-292.
- Sfard, A. (1998). On two metaphors for learning and the dangers of choosing just one. *Educational Researcher*, 27(2), 4-13.
- Vandenbergh, R., & Kelchtermans, G. (2002). Leraren die leren om professioneel te blijven leren: kanttekeningen over context. *Pedagogische Studiën*, 79, 339-351.
- Verloop, N., & Kessels, J. W. M. (2006). Opleidingskunde: ontwikkelingen rond het opleiden en leren van professionals in onderwijs en bedrijfsleven. *Pedagogische Studiën*, 83, 301-321.

Auteur

Wilfried Admiraal is als hoogleraar Onderwijskunde en wetenschappelijk directeur werkzaam aan het ICLON Universiteit Leiden.

Correspondentieadres: Wilfried Admiraal, ICLON Universiteit Leiden, Wassenaarseweg 62A | 2333 AL Leiden. E-mail: w.f.admiraal@iclon.leidenuniv.nl.